

**VIỆN HÀN LÂM KHOA HỌC VÀ CÔNG NGHỆ VIỆT NAM
VIỆN SINH THÁI VÀ TÀI NGUYÊN SINH VẬT**

.....o0o.....

ĐỖ MINH CƯƠNG

**ĐA DẠNG CÁC LOÀI CÂY THUỐC VÀ CÁC LOÀI CÂY CÓ
ĐỘC CỦA CỘNG ĐỒNG CÁC DÂN TỘC THIỂU SỐ TẠI
VÙNG NÚI TAM ĐẢO VÀ TÌM KIẾM CÁC LOÀI CÓ HOẠT
TÍNH SINH HỌC**

LUẬN VĂN THẠC SỸ SINH HỌC

HÀ NỘI - 2018

VIỆN HÀN LÂM KHOA HỌC VÀ CÔNG NGHỆ VIỆT NAM

VIỆN SINH THÁI VÀ TÀI NGUYÊN SINH VẬT

.....o0o.....

ĐỖ MINH CƯỜNG

**ĐA DẠNG CÁC LOÀI CÂY THUỐC VÀ CÁC LOÀI
CÂY CÓ ĐỘC CỦA CỘNG ĐỒNG CÁC DÂN TỘC THIỂU
SỐ TẠI VÙNG NÚI TAM ĐẢO VÀ TÌM KIẾM CÁC LOÀI
CÓ HOẠT TÍNH SINH HỌC**

Chuyên ngành: Thực vật học

Mã số: 842 01 11

LUẬN VĂN THẠC SĨ SINH HỌC

Người hướng dẫn khoa học: *TS. NGUYỄN THẾ CƯỜNG*

HÀ NỘI - 2018

LỜI CẢM ƠN

Trong suốt quá trình học tập và nghiên cứu đề tài tại Viện Sinh thái và Tài nguyên sinh vật – Viện Hàn lâm Khoa học và Công nghệ Việt Nam, tôi đã nhận được sự giảng dạy ủng hộ và giúp đỡ của các thầy cô giáo, bạn bè và đồng nghiệp. Nhân dịp này tôi xin được cảm ơn TS. Nguyễn Thế Cường đã hướng dẫn khoa học của luận văn giúp tôi hoàn thiện luận văn này.

Xin cảm ơn Đề tài cấp Viện Hàn lâm KHCNVN: “*Điều tra, đánh giá các loài cây thuốc và cây có độc của cộng đồng các dân tộc thiểu số tại vùng núi Tam Đảo và tìm kiếm các loài có hoạt tính sinh học nhằm đề xuất các giải pháp bảo tồn và phát triển bền vững*”; Mã số: VAST04.07/18-19 đã hỗ trợ kinh phí thực hiện luận văn này.

Tôi cũng xin cảm ơn chân thành tới hội đồng giáo dục, các đồng nghiệp tại trường THPT Marie Curie Hải Phòng nơi tôi công tác đã tạo mọi điều kiện về thời gian và nhân lực giúp tôi hoàn thành mọi công việc được giao. Đặc biệt, tôi muốn gửi lời cảm ơn tới gia đình, bạn bè là hậu phương vững chắc, là động lực giúp tôi vượt qua mọi khó khăn để hoàn thành tốt luận văn của mình.

Cuối cùng, trong quá trình thực hiện còn nhiều hạn chế về mặt thời gian, nhân lực và tài chính nên chắc chắn bản luận văn còn nhiều thiếu sót. Tôi kính mong nhận được những ý kiến đóng góp quý báu của các thầy cô giáo, các nhà khoa học và đồng nghiệp để bản luận văn được hoàn thiện hơn.

Trân trọng cảm ơn!

Hà Nội, tháng 10 năm 2018

Tác giả

Đỗ Minh Cường

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu khoa học của tôi. Các số liệu, kết quả nghiên cứu là trung thực, chưa từng được ai công bố trong các công trình nghiên cứu khác.

Hà Nội, tháng 10 năm 2018

Tác giả

Đỗ Minh Cường

MỤC LỤC

| | |
|---|----|
| MỞ ĐẦU | 1 |
| CHƯƠNG 1. TỔNG QUAN TÀI LIỆU | 4 |
| 1.1. Tình hình nghiên cứu trong và ngoài nước | 4 |
| 1.1.1. Sơ lược về đa dạng cây thuốc và cây có độc trên thế giới và trong khu vực | 4 |
| 1.1.2. Sơ lược tình hình nghiên cứu đa dạng cây thuốc và cây có độc ở trong nước | 8 |
| 1.1.2.1. Tình hình điều tra, thống kê nguồn tài nguyên cây dược liệu ở Việt Nam | 8 |
| 1.1.2.2. Những nghiên cứu, đánh giá về giá trị sử dụng và giá trị kinh tế của nguồn tài nguyên cây thuốc | 11 |
| 1.1.2.3. Tình hình nghiên cứu kinh nghiệm sử dụng cây thuốc của đồng bào các dân tộc Việt Nam | 12 |
| 1.2. Điều kiện tự nhiên VQG Tam Đảo | 14 |
| 1.2.1. Địa hình, địa chất thổ nhưỡng | 14 |
| 1.2.2. Khí hậu thủy văn | 15 |
| 1.2.3. Tài nguyên thiên nhiên | 16 |
| 1.2.4. Điều kiện kinh tế xã hội | 17 |
| 1.3. Tình hình nghiên cứu về tài nguyên cây thuốc và cây có độc tại vùng núi Tam Đảo | 18 |
| 1.4. Sơ lược về nghiên cứu hoạt tính kháng vi sinh vật kiểm định và chống ôxi hóa trên hệ 2,2-diphenyl-1-picrylhydrazyl (DPPH). | 20 |
| CHƯƠNG 2. NỘI DUNG VÀ PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU | 22 |
| 2.1. Nội dung nghiên cứu | 22 |
| 2.2. Phương pháp nghiên cứu | 22 |
| CHƯƠNG 3. KẾT QUẢ NGHIÊN CỨU | 27 |

| | |
|---|----|
| 3.1. Đánh giá tính đa dạng về thành phần loài cây thuốc của đồng bào dân tộc tại vùng núi Tam Đảo | 27 |
| 3.1.1. Tính đa dạng các bậc taxon..... | 27 |
| 3.1.2. Đánh giá đa dạng về nhóm bệnh..... | 33 |
| 3.1.3. Đánh giá về bộ phận sử dụng và cách sử dụng..... | 36 |
| 3.1.4. Đánh giá về khả năng chữa bệnh khác nhau của các loài | 41 |
| 3.1.5. Đánh giá về cây có độc và cách sử dụng..... | 42 |
| 3.1.6. Đa dạng trong phương thức sử dụng của từng dân tộc | 44 |
| 3.1.6.1. Đa dạng trong phương thức sử dụng của dân tộc Sán Dìu..... | 44 |
| 3.1.6.2. Đa dạng trong phương thức sử dụng giữa dân tộc Dao và dân tộc Sán Dìu | 46 |
| 3.1.7. Các loài thực vật quý hiếm | 50 |
| 3.2. Thử hoạt tính sinh học của dịch chiết | 51 |
| 3.2.1. Mẫu dịch chiết..... | 51 |
| 3.2.2. Kết quả thử hoạt tính chống oxy hóa | 51 |
| 3.2.3. Kết quả đánh giá hoạt tính kháng vi sinh vật kiểm định..... | 52 |
| KẾT LUẬN VÀ KIẾN NGHỊ | 53 |
| TÀI LIỆU THAM KHẢO | 55 |
| PHỤ LỤC | |

DANH MỤC CÁC KÍ HIỆU VÀ TỪ VIẾT TẮT

| Viết tắt | Viết đầy đủ |
|------------|---|
| DMSO | Dimethyl sulfoxid. |
| DPPH | Diphenyl-1-Picrylhydrazyl. |
| ĐDSH | Đa dạng sinh học. |
| ELISA | Enzyme-linked Immunosorbent assay. |
| IUCN | International Union for Conservation of Nature and Natural Resources - Liên minh Quốc tế Bảo tồn Thiên nhiên và Tài nguyên Thiên nhiên. |
| NĐ 32/2006 | Nghị định số 32/2006/NĐ-CP của Chính phủ về quản lý thực vật rừng, động vật rừng nguy cấp, quý, hiếm. |
| PRA | Participatory Rural Appraisal - Phương pháp đánh giá có sự tham gia của người dân. |
| RRA | Rapid Rural Appraisal - Phương pháp đánh giá nhanh nông thôn. |
| SĐVN | Sách đỏ Việt Nam. |
| TCN | Trước công nguyên. |
| USD | United States dollar. |
| VQG | Vườn Quốc gia. |
| VSVKĐ | Vi sinh vật kiểm định. |
| VU | Vulnerable – Sẽ nguy cấp. |
| WHO | World Health Organization - Tổ chức Y tế Thế giới. |

DANH MỤC BẢNG

| | |
|---|----|
| Bảng 1.1. Khí hậu vùng Tam Đảo | 15 |
| Bảng 3.1. Số lượng cây thuốc và cây có độc của đồng bào dân tộc ở Tam Đảo | 27 |
| Bảng 3.2. So sánh hệ cây thuốc và cây có độc của đồng bào dân tộc ở vùng núi Tam Đảo với đa dạng thực vật ở Tam Đảo | 28 |
| Bảng 3.3. Các họ có nhiều loài cây thuốc của đồng bào dân tộc Tam Đảo ... | 30 |
| Bảng 3.4. Các chi có nhiều loài cây thuốc nhất của đồng bào dân tộc Tam Đảo | 31 |
| Bảng 3.5. Đa dạng các nhóm bệnh chữa trị bệnh của đồng bào dân tộc vùng núi Tam Đảo | 33 |
| Bảng 3.6. Đa dạng trong các bộ phận sử dụng làm thuốc của đồng bào dân tộc vùng núi Tam Đảo..... | 37 |
| Bảng 3.7. Đa dạng trong cách thức sử dụng các loài cây thuốc và cây có độc của đồng bào dân tộc vùng núi Tam Đảo..... | 39 |
| Bảng 3.8. Số cây thuốc và cây có độc của đồng bào dân tộc chữa các nhóm bệnh khác nhau..... | 41 |
| Bảng 3.9. Danh sách cây có độc của đồng bào dân tộc tại vùng núi Tam Đảo | 42 |
| Bảng 3.10. Đa dạng trong phương thức sử dụng của dân tộc Sán Dìu ở vùng núi Tam Đảo | 45 |
| Bảng 3.11. Số cây thuốc cùng chữa 1 loại bệnh của dân tộc Dao và Sán Dìu ở vùng núi Tam Đảo..... | 46 |
| Bảng 3.12. Các loài thực vật quý hiếm trong danh lục cây thuốc của đồng bào dân tộc ở vùng núi Tam Đảo | 50 |
| Bảng 3.13. Danh sách 03 mẫu dịch chiết tổng | 51 |
| Bảng 3.14. Kết quả đánh giá hoạt tính chống oxi hóa..... | 51 |
| Bảng 3.15. Kết quả đánh giá hoạt tính kháng vi sinh vật kiểm định..... | 52 |

DANH MỤC HÌNH

| | |
|---|----|
| Hình 3.1. Biểu đồ cây thuốc và cây có độc của đồng bào dân tộc ở Tam Đảo | 28 |
| Hình 3.2. Biểu đồ so sánh hệ cây thuốc và cây có độc của đồng bào dân tộc ở vùng núi Tam Đảo với đa dạng thực vật ở Tam Đảo | 29 |
| Hình 3.3. Biểu đồ các họ có nhiều loài cây thuốc của đồng bào dân tộc Tam Đảo | 30 |
| Hình 3.4. Biểu đồ các chi có nhiều loài cây thuốc của đồng bào dân tộc Tam Đảo | 32 |
| Hình 3.5. Biểu đồ đa dạng các nhóm bệnh của đồng bào dân tộc vùng núi Tam Đảo | 35 |
| Hình 3.6. Biểu đồ đa dạng trong các bộ phận được sử dụng làm thuốc của đồng bào dân tộc vùng núi Tam Đảo | 37 |
| Hình 3.7. Biểu đồ đa dạng trong cách thức sử dụng các loài cây thuốc và cây có độc của đồng bào dân tộc vùng núi Tam Đảo | 40 |
| Hình 3.8. Biểu đồ cây thuốc và cây có độc của đồng bào dân tộc chữa các nhóm bệnh khác nhau..... | 41 |
| Hình 3.9. Biểu đồ đa dạng trong phương thức sử dụng của dân tộc Sán Dìu ở vùng núi Tam Đảo..... | 46 |

MỞ ĐẦU

1. Tính cấp thiết của đề tài

Việt Nam là một quốc gia ở Đông Nam Châu Á đã có trên 4000 năm lịch sử dựng nước và giữ nước. Trong nền văn minh Văn Lang và văn minh Đại Việt, những y lý và y thuật dựa trên nền tảng của lý luận y học Phương Đông kết hợp với kinh nghiệm sử dụng các nguồn dược liệu phong phú và của cộng đồng 54 dân tộc. Trải qua hàng thế kỷ, với sự phát triển mạnh mẽ của y học Phương Tây nhưng cộng đồng các dân tộc Việt Nam vẫn biết cách sử dụng và phát triển các phương thuốc cổ truyền của họ, làm cho các loài cây thuốc và công dụng của chúng ngày càng có ý nghĩa hơn.

Tam Đảo không chỉ được biết đến với những danh lam thắng cảnh nổi tiếng, những cảnh quan thiên nhiên hùng vĩ, nơi đây còn lưu giữ nguồn tài nguyên động, thực vật quý giá. Các cộng đồng dân tộc tại đây vẫn lưu truyền các bài thuốc dân gian từ thế hệ này sang thế hệ khác và một số bài thuốc cũng như phương pháp chữa bệnh còn mang nhiều bản sắc riêng. Các bài thuốc là sự kết hợp giữa những cây dược liệu được khai thác trong tự nhiên với kinh nghiệm cha ông truyền lại. Ngoài các phương thuốc và cách chữa bệnh theo quan niệm của y học truyền thống, cộng đồng các dân tộc nơi đây còn tìm tòi các cây dược liệu mới để tạo ra các phương thuốc mới.

Để phục vụ cho công tác phòng và chữa bệnh, người dân nơi đây thường xuyên thu hái một số lượng lớn các loài cây thuốc từ tự nhiên. Do đó, một số loài cây thuốc bị khai thác với khối lượng lớn dẫn đến trữ lượng nguồn tài nguyên cây thuốc mọc tự nhiên ở rừng Tam Đảo đã bị giảm sút nghiêm trọng. Nếu không có các chương trình, kế hoạch và phương thức bảo vệ, một số cây thuốc sẽ bị tuyệt diệt, một số bài thuốc dân gian của cộng đồng dân tộc cũng sẽ bị thất truyền. Xuất phát từ thực trạng đó chúng tôi tiến hành đề tài ***“Đa dạng các loài cây thuốc và các loài cây có độc của cộng đồng các dân***